

прапазіцыйнага зместу рэчаіснасці. Дадзены тып іранічных камунікацыйных актаў ў тэкстах рэцэнзій не выяўлены.

Такім чынам, калі прааналізаваць выпадкі ўжывання іроніі як сродку ацэначнасці ў жанры літаратурнай рэцэнзіі, то відавочна, што ацэначнасць у іранічным камунікатыўным акце найчасцей праяўляецца (як, дарэчы, і ў звычайным, неіранічным) у рэпрэзентатывах. Радзей сустракаюцца ў дырэктывах і экспрэсівах і не характэрна для іранічных дэкларатываў.

Сярод тыпаў ацэначнай іроніі пашыранымі з'яўляюцца кантэкстная і дыялагічная іронія. Радзейшае выкарыстанне сітуацыйнай іроніі тлумачыцца тым, што для яе ў большай ступені характэрны экстралінгвістычныя фактары: наяўнасць канкрэтнай сітуацыі, з якой можна меркаваць аб мэтазгоднасці іранічнага кантэксту.

Ірына Галуза

ПАРАЎНАННЕ ПАНЯЦЦЯЎ ЖЫЦЦЁ-СМЕРЦЬ: БЕЛАРУСКА-СЛАВАЦКІЯ ПАРАЛЕЛІ

Фізічная смерць, спыненне жыццядзейнасці, заключны момант існавання чалавека на зямлі ў большасці навуковых прац узгадваецца толькі фрагментарна, у кантэксце больш шырокіх разважанняў і аналогій. Але якой бы цяжкай і складанай у псіхалагічным плане не была тэма смерці чалавека і яго адпраўкі на вечны спачын, прааналізаваць яе трэба, прычым зрабіць гэта стрымана і абачліва, звяртаючы ўвагу на прынцыповыя акалічнасці, дэталі. Так будуць выкрывацца асаблівасці этнічнага светасузірання і светаўспрымання, народнага менталітэту, паступова спасцігацца спрадвечныя ісціны.

У дадзеным даследаванні будзе прадстаўлены менавіта момант сыходу, як да яго ставяцца беларусы і славакі. Аналізавацца сыход будзе на базе ўстойлівых выказаў беларускай і славацкай моў – прыказак, прымавак і часткова фразеалагізмаў. І гэта невыпадкова, бо, з'яўляючыся падсістэмай пэўнай асобна ўзятай мовы, поруч з універсальнай мудрасцю прыказкі і прымаўкі адлюстроўваюць і нацыянальныя спецыфічныя каштоўнасці, ідэалы і ўяўленні, уласцівыя прадстаўнікам канкрэтнай моўнай групы.

Тэму скону будзем разглядаць па наступнай схеме: адносіны да смерці (і звернем увагу на адносіны да жыцця ў беларусаў і славакаў, а таксама на ацэнку пражытага); момант надыходу смерці; як пражыў – такая і смерць; падсумаванне, вынікі; парады, як ставіцца да смерці.

1. Адносіны да смерці:

– для беларуса смерць – самае благое і непапраўнае: *Горшай бяды не будзе, як смерць* [3, 414]; *Лепш дзесяць разоў цяжка хварэць, як адзін раз лёгка памраць* [3, 415]; сярод славацкіх адзінак знаходзім адваротныя па сваім сэнсе: *Lepší krátky život ako dlhá smrť* [1, 114]; *Radšej v cudzine desať raz zomrieť, ako doma raz* [1, 115];

– жывучы, трэба паступова рыхтавацца да смерці, не забывацца на яе, асабліва ў сталым узросце: *Жыві, будуйся і на смерць рыхтуйся* [3, 410]; *Сколько ні красуйся, усё туды гатуйся* [3, 413]; *Nezabudni na smrt', ona na teba nezabudne* [1, 114].

Адносіны да жыцця:

– у бел. прыказках і прымаўках кожны чалавек цэніць сваё жыццё, знаходзіць у ім добрае, светлае, прыгожае: *Каждому жыццё мілае* [3, 405]; *Гэты свет як макаў цвет: зранку расцвітае, да вечара ападае* [3, 405]; жыццё – галоўная каштоўнасць, усё астатняе прыбудзе: *Живы наживець* [3, 405]; заўсёды маеш клопат пра захаванне і працяг жыцця: *Живому на ўме живое* [3, 405]; у слав. адзінках жыццё чалавека заўсёды азмрочана прысутнасцю хвароб і смерці: *Človek na svete okolo nemoci a smrti sa pletie* [1, 114]; *Všade ťa smrt' čaká* [1, 115]; прасочваецца большая скіраванасць на канец: *Človek sa tu len popotíka, a potom je koniec* [1, 114].

Ацэнка пражытага, пераважна негатыўная, даецца толькі беларускімі адзінкамі: а) нейтральная: адно толькі гора спазнаваў чалавек на сваім шляху: *Век пражыў, як салёны грыб праглынуў* [3, 406]; *Пражыла ў бяздоллі ад рання да змяркання* [3, 408]; б) адмоўная – з прычыны паводзінаў: *Зжыў век не так, як чалавек* [3, 407] або беднасці: *Век пражыў, добра не нажыў* [3, 408]; в) адмоўная з адценнем спачування цяжкім умовам жыцця: *Якое яго жыла: як камар на камарніцы* [3, 407] ці аднастайнасці: *Усё жыццё, а ўспамінаць нечага* [3, 408]; г) адмоўная з адценнем іроніі: *Здарылася раз чарвяку на вяку – і то не па-людску* [3, 408].

2. Момент надыходу смерці:

– непрадказальнасць часу канца жыцця: *Смерць і радзіны не выбіраюць гадзіны* [4, 30], *Сягоння жыём, а заўтра гніём* [3, 409], *Smrt' je istá, ale hodina je neistá* [1, 115]; да таго славацкія адзінкі канстатуюць, што дзень смерці – апошні дзень: *Šmerc sebe na ostatny dzeň zochabia* [1, 114], і заўсёды ён нечаканы для чалавека: *Smrt' pride znenazdania* [1, 115];

– невядомасць месца смерці: *Чалавек ведае, дзе ўрадзіўся, а не ведае, дзе галавою наложыць* [3, 409], *Človek vie, kde sa narodil, ale nevie, kde zomrie* [1, 114], *Človek nevie, kde kosti zloží* [1, 114]; у бел. адзінках вельмі рэдка прыблізнае ўказанне: *Дзе падружыў, там і лапкі злажыў* [3, 417];

– кожны новы дзень набліжае нас да лагічнага канца: *Што раз, то бліжэй да смерці* [3, 409], *Далей, далей, бліжэй да смерці* [3, 410], *Každým dňom sme bližší k smrti* [1, 114], *Smrt' nás čaká, pohy nás nesú* [1, 115], *Rok k hrobu krok* [1, 114], *Rok má krok a život v päťach smrt'* [1, 114];

– момант смерці толькі адзін: *Чалавек раз нарадзіўся і раз уміраць мусіць* [3, 414], *Раз радзіла маці, раз трэба ўміраці* [3, 414], *Што будзе, то будзе, а дзве смерці не будзе* [3, 414], *Дай бог раз жаніцца, раз красціцца, і раз паміраць* [3, 415], *Raz na svet, po druhej ze sveta* [1, 114], *Raz som sa narodil, raz umrieť musím* [1, 115], *Kto sa narodil, musí zomrieť* [1, 115];

– кожнаму суджаны пэўны варыянт сыходу, які перайначыць нельга: *Каму суджана вісець, той не ўтоніцца* [4, 19], *Čo koho má potkať, tomu neujde* [1, 182], *Kde máš hlavu zlomiť, ta ťa nohy donesú* [1, 182], *Kto sa má obesit', jakživ sa neutopí* [1, 182].

3. Як пражыў – такая і смерць:

– назіраем канстатацыю дадзенай думкі: *Якое жыццё, такая смерць* [3, 414], *Сабацы сабачча і смерць* [3, 414], *Прыйшоў грэшна і пайшоў смешна* [4, 33], *Aké chovanie, také aj skonanie* [1, 497], *Ako žil, tak umrel* [1, 497], *Aký život, taká smrť* [1, 497]; у бел. прыказках захавалася і пажаданне смерці: *За ліхое жыццё дай, божжа, смерць* [3, 416].

4. Характарыстыкі смерці:

– немінучасць: *Усё можа мінуць, толькі смерць не пераміне* [3, 411], *Як ні хадзі, смерці не абойдзеш* [3, 412], *Смерць не ручаіна – не пераскочыш* [3, 412], *Смерці ў бутэльку не заткнеш* [3, 412], *Smrti neujdeš* [1, 115], *Každý sa musí so svetom rozlúčiť, čo by tu akým milým bol* [1, 114]; у бел. адзінках: нават калі чалавек прызвычаіўся да гора і бяды: *Прывык ужо гараваць, не трэба было і цяпер паміраць* [3, 416], не залежыць ад матэрыяльных каштоўнасцяў: *Не ўмірае той, хто худ, але той, каму суд* [3, 413];

– неразборлівасць смерці, як і зямлі, у якую мы ідзем: *Смерць не разбірае, каго забірае* [3, 415], *Зямля ўсіх прымае: і здаровых, і слабых* [3, 415], *Смерць здаравей за ўсіх* [3, 414], *Smrť nikomu neodpustí* [1, 115], *Smrť nevyberá nikoho* [1, 115]; у слав. адзінках адлюстравана да таго суб'ектыўная ацэнка: *Dobrých Boh zo sveta berie a zlí tu zostávajú* [1, 119];

– яе справядлівасць, бо тычыцца абсалютна ўсіх людзей: *Самая справядлівая вешч – смерць* [3, 416], *Зямля святая ўсіх зраўняе* [3, 416], *Усякага адна магіла прыгорне* [3, 416], *Dnes mne, zajtra tebe* [1, 114], *Smrť všetko vyrovná* [1, 115], *Smrť s každým tancovať bude* [1, 115];

– непадкупнасць: *Ад смерці не адкупішся і не адпросішся* [3, 412], *Ад смерці не выкруцішся, не вымалішся* [3, 412], *Smrti sa nevykúpiš (nevymodlíš, nevyprosíš)* [1, 115], *Smrti sa nik z hrsti nevykrúti* [1, 115]; у слав. прыказках назіраем большае ўдакладненне: *So smrťou nikto oldomášu nepil* [1, 115], *So smrťou nikto zmluvu neurobil* [1, 115];

– невылечнасць: *Ад смерці няма зеля* [3, 412], *Ад смерці дохтара няма* [3, 413], *Ад старасці і смерці няма лекаў на свеце* [3, 413], *Хоць доктар з неба, такі ўмерці трэба* [3, 413], *Proti smrti niet lekára* [1, 114], *Proti veku nieto lieku* [1, 114], *Plač od smrti nespomôže* [1, 114];

– безабароннасць чалавека перад смерцю: у бел. адзінках прасочваецца пэўная пасіўнасць: *Ад смерці ніхто не збароніць* [3, 412], *Бог веку не прадлужыў* [3, 415]; у слав. адзінках – кожнае стварэнне імкнецца пазбегнуць смерці, бароніцца: *I ten červiak sa proti smrti bráni* [1, 114];

– з таго свету не вяртаюцца ні пры якіх умовах: *Умерлы з магілы не вернецца* [3, 417], *Шырокія вароты на той свет, ды адтуль не выйсці* [3, 418], *З ляску прыжджэм, а з пяску ніколі* [3, 418], *Па нас не будзець нас* [3, 411],

Zomretého plačom nevzkriesiš [1, 116], I ten čas bude, keď nás nebude [1, 114], Kto leží, ten leží; kto umrel, ten tam [1, 115], Ak mu je tam dobre, nebude sa tu chcieť odtiaľ ísť; ak mu je zle, nepustia ho [1, 119];

– мае прычыну: *Смерць не бывае без прычыны [3, 415], Смерць прычыны шукае [3, 415], Без прычыны веку не ізжывеш [3, 415], Smrt' sa príčinu hľadala [1, 115], Smrt' si vždy zádrapku nájde [1, 115],* якая ў нек. бел. прыказках канкрэтызуецца: *Саха да вілы прывялі да магілы [3, 416].*

5. Падсумаванне, вынікі:

– усё становіцца нязначным пасля смерці, акрамя нематэрыяльнага: *Жыць, як набязжыць, а памрэцца – усё мінецца [3, 410], Уміраць будзем – на ўсё забудзем [3, 417], Kto zomrie, všetko tu nechá, iba dobré a zle so sebou vezme [1, 115];*

– набытае дабро з сабою не возьмеш: *Пакуль жывеш – усяго трэба, а як памрэш – чатыры доскі і пяску трошкі [3, 417], Памрэш – увесь свет не забярэш [3, 417], Zomrieš, ničoho zo sebou nevezmeš [1, 116], Nahí sme na tento svet prišli, nahí z neho aj odídeme [1, 114];*

– калі не паспеў за жыццё нешта спраўдзіць, то гэта і не ажыццявіцца ў апошнія хвіліны жыцця: *Перад смерцю не не надышаешся [3, 410], Калі не наеўся, то не наліжашся, калі не нажыўся, то не надышаешся [3, 410], Дума за марыма, а смерць за плячыма [3, 416], Maj každý deň za posledný [1, 114].*

6. Парады, як ставіцца да смерці:

– у бел. прымаўках з разуменнем непазбежнасці: *Век і камень не вытрымае [3, 408], Нішто не вечна [3, 410], Ніхто свету не перабудзе [3, 410], Κάжан уміраць мусіць [3, 411], Яшчэ той не нарадзіўся, хто б не памёр [3, 411];* у славацкіх жа прымаўках іншага варыянта сыходу, як смерць, проста не існуе: *Človek zomrie, nezoderie sa ako vrece [1, 114], Umriem, nezhorím na slnci [1, 115];*

– з разуменнем неабходнасці, спрадвечнасці: *Каб людзі да не мерлі, то б неба падперлі [3, 414], Няхай мруць і нам дарожку труць – і мы тады па торнай дарожкі адны на водным усе пайдзём [3, 413];* слав. прымаўкі большую ўвагу звяртаюць на паступовасць: *Umieračik volá: Kto za kým, kto za kým? A kuvík: Pod', pod'! [1, 116], Musíme ustúpiť jeden druhému [1, 114], Nemôžu všetci na posteli zomrieť [1, 115];*

– не трэба баяцца, але ж гэта ўласціва кожнаму: *Ад смерці не ўцячэш, то і не бойся [3, 412], Умерці не трудна, а страшна (боязна) [3, 414], Živý sa smrti bojí [1, 115], Každý sa smrti bojí [1, 114];*

– у бел.: не трэба шукаць смерці, прыбліжаць яе прыход, запаволіць жа адыход не ўдасца: *Шукаць смерці не трэба – сама прыдзе [3, 413], Рад бы памярэць, да смерць не бярэць [3, 417], Прышла пара – ідзі з двара [3, 410],* у слав.: не трэба хавацца ад смерці: *Všade ťa smrt' nájde [1, 115];*

– бел. адзінкі сцвярджаюць, што больш за адведзенае нікому пражыць не ўдасца: *Ніхто два вякі не жывець [3, 410];* усяму – свой час: *Буду тады ўміраць, як будзе смерць за пяты браць [3, 411], Без пары душа не вылезе [3,*

415], *Без пары не пойдзеш да пары* [3, 415]; у славацкіх жа прымаўках адлюстравана, што можна нешта даць смерці, каб яна адступіла: *Čoś dal tej smrti, že ťa nechala?* [1, 116], *Dal smrti maku* [1, 116], *Dal smrti mericu maku* [1, 116], ці на здзіўленне ўсіх смерць сама можа адступіцца: *Ešte je prisprostý medzi svätých* [1, 116], *Lal'a, zomretý, a prišiel, kde hudú!* [1, 116], *Nebude mu už ani d'uk!* [1, 116], *Vychýchal sa z toho* [1, 116];

– адыходзяць па “спеласці”: *Малады можа ўмерці, а стары мусіць* [3, 411], *He na starasці, a na спеласці* [3, 411], *Mladý môže zomrieť, starý musí* [1, 115], *Starý sa musí zomrieť a mladému sa pridá* [1, 115]; слав. прымаўкі адзначаюць, што больш памірае маладых, чым старых: *Viac mladých kožíek visí na bidle ako starých* [1, 116], *Starí sa poberajú, mladí ich predbehávajú* [1, 115];

– толькі ў слав. адзінках: заўсёды знойдзецца пахавальнае адзенне: *Smrt nájde košeľu, a svadba sukňu* [1, 115];

– можа быць адыход не па сваёй волі (у бел. адзінках нашмат больш варыяцый, у слав. – толькі некалькі фразеалагічных адзінак): *Адправіць на той свет* [4, 31], *У магілу загнаць* [4, 31], *Адарваць галаву* [3, 74], *Адпраўляць у Магілёўскую губернію* [3, 74], *Вымаць душу(кішкі)* [3, 74], *Вымотваць жылы* [3, 74], *Прыбіраць з дарогі* [3, 74], *Скруціць вязы* [3, 74], *Скруціць шыю* [3, 74], *Адпраўляць у штаб Духоніна* [3, 74], *Пускаць у царства нябеснае* [3, 74]; *Dostal gul'ku do čela* [1, 120], *Skrátili ho o hlavu* [1, 120], ці па выпадковасці (толькі ў бел.): *Чалавек страляе, а чорт кулю носіць* [4, 21], ці наадварот, па ўласным жаданні, самагубства (колькасць слав. адзінак значна перавышае бел.): *Налажыць / накласці на сябе рукі* [4, 31], *Скараціць сабе век* [4, 31], *Omrzel ho život* [1, 120], *Rastie mu kvieťa pod nohami* [1, 120], *S konopou sa zadrhol* [1, 120], *Stál na ničom* [1, 120], *Utopil sa v povetrí* [1, 120], *Vzal si život* [1, 120];

– хто нічога не мае, той нічога і не губляе пасля смерці (прадстаўлена толькі ў бел. адзінках): *Голаму смерць не страшна* [3, 416].

Такім чынам, праведзены параўнальна-супастаўляльны аналіз парэмій сведчыць пра пэўныя падабенствы ў менталітэце беларусаў і славакаў, што звязана з аднолькавымі заканамернасцямі развіцця народаў, але выключную значнасць маюць перш за ўсё адрозненні ў светаўспрыманні народаў: беларус шчыра радуецца жыццю, кожнай хвіліне, хай і азмрочанай хваробай ці якой бядою, а славаку лепш кароткае жыццё і хуткая смерць, чым быць нямогламу; беларус умее забывацца на негатыўнае, жыццё славака – сталы прыпамін пра надыходзячы канец; у славацкай парэміялогіі абсалютна адсутнічаюць устойлівыя выразы, якія б нам паведамілі пра няўдалае жыццё ці пра пажаданне ліхой смерці; у беларусаў надыход смерці не залежыць ад матэрыяльнага палажэння, а славакі канстатуюць і немагчымасць адкупіцца ад смерці, і разам з тым, што яна можа пачакаць, калі ёй даць хабар; беларусы перад тварам смерці абсалютна пасіўныя, а славакі змагаюцца ўсімі магчымі сіламі; знайшоў адлюстраванне ў славацкай парэміялогіі і той факт, што больш памірае маладых, чам старых; абедзве мовы захавалі адзінкі, што сведчаць пра адыход на той свет не па ўласнай волі, пра самагубства, але толькі ў беларускай парэміі – усе

магчымыя спосабы, як забіць чалавека, звесці з гэтага свету, у славацкай жа – літаральна некалькі адзінак на гэты конт.

Адрозненні можна патлумачыць прыродна-геаграфічнымі, гістарычнымі, палітычнымі, культурнымі, рэлігійнымі чыннікамі. Перш за ўсё славакі – гэты каталікі, а каталіцкая царква прадугледжвае магчымасць адкупіцца ад усіх грахоў – і былых, і будучых, да таго каталіцкая царква больш жорсткая да сваіх вернікаў, чым праваслаўная, больш скіравана на пасмяротнае жыццё: адсюль і адлюстраванне думкі, што лепш памерці на чужыне дзесяць разоў, чым дома раз, што трэба заўсёды думаць пра смерць, а ў беларусаў, праваслаўных, хваробы, нястачы, бяда суцэльная загартроўваюць чалавека, выпрабоўваюць. Калі гаварыць пра менталітэт, то славацкі народ больш арыентуецца і арыентаваўся на Захад (нават на пытанне “Як справы?” часцей за ўсё пачуем адказ “У парадку, усё добра, выдатна!”), і ніколі яны не будуць расказаваць пра няшчасці і г.д.), таму тут і адкупленне ад смерці магчыма, і адсутнасць негатыўнай ацэнкі ўласнага жыцця. Калі разглядаць палітычныя і гістарычныя жыццё, то і ў беларусаў, і ў славакаў яно вельмі падобнае (і прыгон, і войны), але крыўдзіць сябе славакі, горны народ, свабодалюбівы, не вельмі і давалі, заўсёды былі нацыянальныя героі ў кожную эпоху (Juraj Janošík, Jozef Tiso, Jozef Miloslav Hurban і інш.), іх паслядоўнікі, мсціўцы, таму, можа, і такія фраземы, як вымотваць жылы, адпраўляць у Магілёўскую губерню, і не маглі ўзнікнуць.

Але гэта толькі версіі, што нам кажуца найбольш верагоднымі.

Галоўнае тое, што прыведзеныя адзінкі дапамагаюць лепш спазнаць культуру народаў, зразумець яе своеасаблівасць, унікальнасць, і тое, што ўстойлівыя адзінкі не губляюць сваю актуальнасць, з’яўляюцца карыснымі пры ўсведамленні найбольш складаных жыццёвых сітуацый і для прадстаўнікоў 21-га стагоддзя.

Літаратура

1. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. / A. P. Záturský. – Slovenský Tatran, 2005. – 813 s.
2. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2-х т. Т.1. А – Л / І.Я.Лепешаў. – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 2008. – 672 с.
3. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / АН БССР. І-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэд.кал.: В.К.Бандарчык і інш. / Кн. 2 / Рэд. А.С.Фядосік. – Мінск, 1976. – 616 с.
4. Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў. Мінск, 1993. – 290 с.

А.А. Карп

СІМВОЛІКА СТЫХІЙ У БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Паводле народных уяўленняў, асноўнымі касмічнымі стыхіямі з’яўляліся *вада, зямля, агонь і наветра (вецер)*. Да нашага часу захавалася мноства ўстойлівых моўных выразаў, кампанентамі якіх з’яўляюцца названыя лексемы, што сведчыць пра асаблівае шанаванне згаданых стыхій, наданне ім звышнатуральных якасцей.

Мэта дадзенай працы – разгледзець сімволіку стыхій у складзе беларускай фразеалогіі.